ਗੁਰੂ-ਉਪਦੇਸ਼

ਦਸੇਂ ਗੁਰੂਆਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੋਤ ਬਾਲ਼ੀ,
ਰੋਸ਼ਨ ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਹੂਗੀ ਜੱਗ ਅੰਦਰ।
ਨੂਰੀ ਬਾਲੂ ਚਿਰਾਗ਼ ਇਹ ਸੋਚ ਅੰਦਰ,
ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਾਏਗੀ ਮਨ-ਮੰਦਰ।

ਰਹਿਮ, ਕਰਮ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਗੂਹੜੀ,
ਕਦੇ ਤੋੜਨੀ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਮੂਲ ਸਿੰਘੋ।
ਸਾੜ ਦੇਵੇ ਇਹ ਅੱਗ ਘਰ ਆਪਣੇ ਵੀ,
ਦੇਣੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਤੂਲ ਸਿੰਘੋ।

ਗਰਮੀ ਸੋਚ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣੀ,
ਤਾਹੀਓਂ ਰਹੂਗੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਸਿੰਘੋ।
ਗਰਮੀ ਆਵੇ ਜੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਲੂਹਣ ਵਾਲੀ,
ਐਸੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਲਿਓ ਫਿਰ ਬੋਚ ਸਿੰਘੋ।

ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ 'ਚੋਂ ਕੱਢ੍ਹ ਦਸੌਂਧ ਦਸਵਾਂ,
ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਹੈ ਲਾ ਦੇਣਾ।
ਭੁੱਖ ਕੋਈ ਦੁਆਰੇ ਆ ਟੁੱਕ ਮੰਗੇ,
ਭੋਜਨ ਓਸ ਤਾਈਂ ਤੁਸੀਂ ਛਕਾ ਦੇਣਾ।

ਉੱਚਾ ਨੀਵਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜੱਗ ਅੰਦਰ,
ਇੱਕੋ ਨੂਰ ਇਲਾਹੀ ਦੇ ਨੇ ਸਭ ਬੰਦੇ।
ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸਮਝ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ,
ਨਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਦੇ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਸ਼ਮ੍ਹਾਂ	: ਬੱਤੀ, ਮੋਮਬੱਤੀ
ਨੂਰੀ	: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ, ਲਿਸ਼ਕਦਾਰ
ਬਾਲੂ	: ਜਗਾਉ, ਜਲਾਉ
ਚਿਰਾਗ਼	: ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਲੈਂਪ, ਬੱਤੀ, ਦੀਵਾ
ਗੂਹੜੀ	: ਪੱਕੀ
ਮੂਲ	: ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਨਾਲ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਤੂਲ	: ਸ਼ਹਿ ਦੇਣੀ, ਹਵਾ ਦੇਣੀ, ਭੜਕਾਉਣਾ
ਲੂਹਣ	: ਸਾੜਣ, ਜਲਾਉਣ
ਬੋਚ	: ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਕਰਨਾ
ਦਸੌਂਧ	: ਆਮਦਨ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਲਈ ਦੇਣਾ
ਟੁੱਕ	: ਰੋਟੀ
ਇਲਾਹੀ	: ਰੂਹਾਨੀ, ਦੈਵੀ

ਗਊ, ਗਰੀਬ ਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਕਰੋ ਰਾਖੀ,
ਜ਼ਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਰਾਹ ਪੈਣਾ।
ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਧੀਆਂ ਵੇਚਣਾ ਨਾ,
ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਦਾਜ ਲੈਣਾ।

ਫਸਤਾ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਵੱਢਣਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ,
ਐਸਾ ਰੂਪ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ।
ਸ਼ਰਮ-ਧਰਮ ਵਾਲਾ, ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਵਾਲਾ,
ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਨਿਖ਼ਾਰਿਆ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ।

ਪੰਜੇ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਮੈਂ,
ਪੰਜੇ ਦੇ ਕੇ ਕਕਾਰ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ।
ਬਾਣੀ-ਬਾਣੇ ਤੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਪਾਣ ਚਾੜ੍ਹੀ,
ਦੇ ਕੇ ਰੱਜਵਾਂ ਪਿਆਰ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ।

ਟੱਕਰ ਲਊ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਸੂਰਾ,
ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਓਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ।
ਲਾਲੋ, ਦਲਿੱਤ, ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਕੇ,
ਜ਼ਾਲਮ ਭੂਪਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਮਾਤ ਦੇਣਾ।

ਇੱਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੁਸੀਂ ਛਕਿਆ,
ਰਹੀ ਜਾਤ ਨਾ ਪਾਤ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ।
ਇੱਕੋ ਰੂਪ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਧਰਮ ਇੱਕੋ,
ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾਤ ਅੱਜ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ।

ਮੁਨਕਰ ਜਦੋਂ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਪੰਥ ਹੋਇਆ,
ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਾਥ ਹੋਣਾ, ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ।
ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਹੈ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸੱਚ ਅੰਦਰ,
ਲੱਭਣਾ ਹੋਊ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਰਮਜ਼ ਲੈਣਾ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਫਸਤਾ : ਝਗੜਾ, ਬੰਧਨ, ਉਲਝਣ, ਫਾਹੀ

ਨਿਵਾਜਿਆ : ਦਇਆ ਕੀਤੀ, ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਦੁਲਾਰਿਆ

ਬਾਣੀ-ਬਾਣੇ : ਬਾਣੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾਵਾ

ਪਾਣ : ਸਖ਼ਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ

ਸੂਮ : ਬਹਾਦਰ, ਸੂਰਮਾ

ਭੂਪਾਂ : ਰਾਜਿਆਂ, ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ

ਮਾਤ ਦੇਣਾ : ਹਰਾ ਦੇਣਾ

ਦਾਤ : ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼, ਸੁਗਾਤ, ਉਪਹਾਰ

ਰਮਜ਼ : ਭੇਤ, ਰਹੱਸ, ਗੁਪਤ ਗੱਲ, ਇਸ਼ਾਰਾ

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਕਰਤਾ : ਰਚਨਾਕਾਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਉਸਰੱਈਆ
ਸਰਿਸ਼ਟੀ : ਸੰਸਾਰ, ਦੁਨੀਆ, ਜਗਤ, ਕੁਦਰਤ
ਨਾਮ : ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਂ ਜਪਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ, ਸ਼ਬਦ
ਲੇਖੇ : ਸਮਰਪਿਤ, ਨਾਂ ਕਰ ਦੇਣੇ
ਤਰਕ : ਦਲੀਲ, ਵਿਚਾਰ, ਉਕਤੀ
ਥੋਡੀ : ਤੁਹਾਡੀ
ਧਰਨੇ : ਰੱਖਣੇ, ਟਿਕਣੇ

ਕਿਰਤੀ, ਕਾਮੇ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਿਸਤੀ ਸਦਾ ਵੱਡੇ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਤਾ ਕਰਤਾਰ ਵਸਦਾ।
ਕਿਰਤ ਕਰਤਾ ਰੂਪ ਕਰਤਾਰ ਬਣਦੀ,
ਕਿਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੱਸਦਾ।

ਭਗਤੀ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਮਿਲੂ ਸ਼ਕਤੀ,
ਦੇਊ ਹੌਸਲਾ ਨਵਾਂ ਕਿਰਪਾਨ ਮੇਰੀ।
ਲੇਖੇ ਧਰਮ ਦੇ ਸੱਭੇ ਮੈਂ ਲਾ ਦੇਣੇ,
ਸਾਰਾ ਘਰ, ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਤੇ ਜਾਨ ਮੇਰੀ।

ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜੋ ਤਰਕ ਲੈਕੇ,
ਮਹਿਲ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਅਸੀਂ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ।
ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਭਰਕੇ,
ਅੱਜ ਮੈਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਵਾਂ ਉਭਾਰਿਆ ਹੈ।

ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ ਮੈਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਥੋਡੀ,
ਇਹਦੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ।
ਇਸਦੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਸੱਜਰੇ ਫੁੱਲ ਧਰਨੇ,
ਇਹਦੇ ਬਦਨ ਵਿੱਚ ਸੁੱਚੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਭਰਨੀ।

ਪਵਨ ਹਰਚੰਦਪੁਰੀ

ਟਿੱਪਣੀ

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸ਼ਾਇਰ ਪਵਨ ਹਰਚੰਦਪੁਰੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਜਨਮ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਦਸਤਾਵੇਜ਼' ਵਿਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ 22ਵਾਂ ਸਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਸਾਜਨਾ ਉਪਰੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਰਾਬਰੀ, ਭਗਤੀ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉਪਰ ਡਟ ਕੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

(i) ਦਸ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਕਿਹੜੀ ਜੋਤ ਬਾਲੀ ?

(ii) ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੈ ?

(iii) ਸੋਚ ਉੱਤੇ ਕੀ ਭਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ?

(iv) ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?

(v) ਕਿਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ?

(vi) ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

(vii) ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

(viii) 'ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ' ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਉ:

ਗਊ, ਗਰੀਬ ਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਕਰੋ ਰਾਖੀ,
ਜ਼ਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਰਾਹ ਪੈਣਾ।
ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਧੀਆਂ ਵੇਚਣਾ ਨਾ,
ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਦਾਜ ਲੈਣਾ।

(i) ਕਿਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ?

(ii) ਕਿਹੜੇ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ?

(iii) ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ?

(iv) ਮੂੰਹੋਂ ਕੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਵਿ-ਟੋਟੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਉੱਚਾ ਨੀਵਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਜੱਗ ਅੰਦਰ,
ਇੱਕੋ ਨੂਰ ਇਲਾਹੀ ਦੇ ਨੇ ਸਭ ਬੰਦੇ।
ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸਮਝ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ,
ਨਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਦੇ।

ਆਉ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ

ੳ. ਪਾਠ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

(i) ਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਸਹਾਈ ਹਨ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੇਧ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ 100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।

(ii) ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋਈ ? ਆਪਣਾ ਉੱਤਰ 100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੋ।

ਅ. ਪਾਠ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲੋ।

ੲ. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉ :

ਧਰਮ, ਰਹਿਮ, ਨੀਵਾਂ, ਮੰਦੇ, ਵੇਚਣਾ, ਗ਼ਰੀਬ, ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ, ਸੱਜਰੇ

ਸ. ਜੋੜੇ ਬਣਾਉ :

ਖਾਲਸਾ	ਬਾਲਣਾ
ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ	1699 ਈਸਵੀ ਵਿਸਾਖੀ
ਚਿਰਾਗ	ਕਮਾਈ ਦਾ 10ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ
ਦਸਵੰਧ	ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ